

det finns långa sviter av till synes obruten källpublikation är det uppenbart att ett urval gjorts; somligt har tagits med, annat har valts bort. Påtagligt blir urvalet i kapitlet om hemresan. Författaren talar om anteckningar i »tusentals ark i oktav- och kvartoförmåt», men begränsar sig till »ett subjektivt urval» av dem (s 257). Det hade varit önskvärt med en samlad diskussion kring källan som helhet och ett tydliggörande av de motiv som styr urvalet. Författaren fokuserar uppenbarligen på vistelsen i Rom, men varför resan till Rom ges utrymme (58 sidor med källpublicering dag för dag) och inte resan därifrån (blott 21 sidor med sporadisk källpublicering) förblir obesvarat.

En andra invändning avser kommentarerna. De är lärda och välskrivna, men förmår inte tillhandahålla det större sammanhanget kring Fredenheim och hans resa. Snarare än att ta läsaren i handen genom en problematiserande och styrande kommentering, blir det ett lapp-täcke av utläggningar där de övergripande sammanhangen stundom förloras i disparata utläggningar. Det blir då upp till läsaren att plocka fram guldklimparna. Ett exempel på hur dagboken ger kittlande men lösryckta ledtrådar är frågan om resans syfte. Titeln *Vår man i Rom* är välvald, och den antyder att Fredenheim utöver personliga bildningsmotiv reser på kungligt uppdrag. Uppdragets beståndsdelar framträder ett efter ett i läsningen – att skapa marknader för svensk koppar och järn, att knyta kontakter samt att införskaffa konst – men de hade kunnat fördjupas i fastare form. En sammanställning och bearbetning av den in- och utgående korrespondens som Fredenheim redovisar hade kunnat ge mycket.

Jag får ett bestämt intryck av att Fredenheim reste som en officiell förlängning av majestätet – han är bokstavligen Gustav III:s man i Europa – och att han fungerade som ett slags tentakel som sänts ut för att odla de kontakter som kungen skapat under sin resa åren tidigare. Fredenheim stod brevlades i kontakt med kungen, delade ut kungliga gåvor till prominenta personer (medaljer, snusdosor, porträtt med mera), och förmedlade på plats brev från och till majestätet. Flertalet av de högt uppsatta personer som tog emot honom (furstar, furstinnor, påvar, kardinaler och ministrar) ekar likaledes av Gustav III:s egen resa. Visst kan man med författaren imponeras av Fredenheims »förmåga att knyta kontakter» och det »rätt märkliga kontaktnät» han skapade (s 223), och likaledes förvånas över att en lågadlig tjänsteman tas emot så storslaget. Men var det hans kontaktnät? Eller var det kungens?

Fredenheim reser med dörröppnande rekommendationsbrev från sin uppdragsgivare (de omnämns ofta), och gång efter annan framträder han som just kunglig budbärare i kungens spår med hälsningar och gåvor i bagaget. Kanske har jag fel – kanske läser jag in för mycket – men denna facett i rollen som Vår man i Rom hade varit värd att fördjupas.

Det skall understrykas att boken förtjänar sin plats i hyllan. Värdet i källpublikationen skall återigen framhållas. Som läsare vill man alltid ha mer, inte minst när intressanta förhållanden passerar okommenterade och dröjer sig kvar som retfulla frågetecken i marginalen. Mellan pärmarna ryms förvisso inte en djuplodande analys med svar på alla frågor, men väl ett tankeväckande kondensat av 1700-talet: konsten och konstnärerna, hoven och maktmänniskorna, platserna och resenärerna, det dolda (somligt begravt under aska) och det uppenbarade samt viljan att upptäcka, kategorisera och nedteckna. Och visst är det vackert så.

Mikael Alm

Saint-Simon, *Minnen från Ludvig XIV:s hov 1691-1723*. Urval, översättning och inledning av Stig Strömholm. Atlantis, Stockholm 2005 (584 s.).

När »gubben Stille», huvudpersonen Arvid Stjärnbloms tilltänkte svärfar i Hjalmar Söderbergs klassiska roman *Den allvarsamma leken*, hastigt avlidit genom en olyckshändelse tröstas Arvid av vännen Markel: »Han var gammal, och vi måste alla dö. 'Nästan alla', som Ludvig XIV:s hovpredikant försiktigtvis tillade, då han såg att kungens ansikte mulnade...»

Oavsett om det rör sig om en händelse hämtad från *la petite histoire* som med åren förvandlats till anekdot, eller vice versa, så påminner episoden om att den enväldige franske kungens död, när den omsider inträffade, efter inte mindre än 64 års först formellt, senare i högsta grad reellt regeringsinnehav, inte bara kom oväntat utan också innebar något oerhört, som levde kvar även i det (bildade) svenska folkminnet ännu 200 år senare.

I dag, när minnet av Solkonungen och hans hov är på väg att helt blekna bort, är det extra välkommet att Stig Strömholm gripit sig an den väldiga uppgiften att aktualisera honom och hans epok genom att översätta och presentera valda delar av det ojämförliga tidsdoku-

ment som hertigen av Saint-Simons memoarer utgör.

Solkonungen inkarnerade sitt århundrade, 1600-talet, och dagen för hans fränfalle, den 1 september 1715, har fram till vår tid setts som detta sekels reella slutdatum, på samma sätt som stormningen av Bastiljen, den 14 juli 1789, fått symbolisera 1800-talets födelse. Det egentliga 1700-talet reduceras med ett sådant synsätt till mindre än tre kvartssekel. De författare som verkligen hör hemma i *le siècle des lumières* har i gengäld behållit en speciell lyskraft in i vår tid. I viss mening kan faktiskt de berömda memoarer som nedteknades av Louis de Rouvroy, andre hertig av Saint-Simon och pär av Frankrike, trots sin innehållsliga fokusering på kung Ludvigs tid – med tillbakablickar till den gamle kungens, Ludvig XIII:s, kortare men i författarens ögon ljusare och mera förebildliga regeringsperiod – sägas bära upplysningens prägel. Det förhåller sig dessutom så att det väldiga verket på cirka 40.000 handskrivna sidor, förvarade i 280 folioband, tillkom först på 1740-talet och inte publicerades förrän 1829. Den enda fullständiga utgåvan hittills kom 1879–1930 och omfattade 43 volymer.

Stig Strömholms förlaga har varit den nyaste franska utgåvan, framlidne Sorbonne-professorn Yves Coiraults edition i åtta band för klassikerserien *La Pléiade* (Paris 1982-88). Man inser lätt vilka svårigheter översättaren stått inför redan när det gällt själva valet av texter i ett så omfattande material. Det är ett väl genomtänkt och mycket representativt urval texter av Saint-Simon som här presenteras. Översättningarna har utförts med noggrannhet och elegans; notapparaten är föredömligt utförlig och väl genomarbetad. Efter en gedigen inledning på inemot 200 sidor följer drygt 300 sidor översatt text och 80 sidor noter. Tillsammans taget har det blivit en stadig volym på 584 sidor.

Vem var hertigen av Saint-Simon? Bokens omslagsporträtt visar en belåten leende man i allongeperuk med ett drag av arrogans i blicken. Saint-Simon sägs ha varit liten och oansenlig till det yttre men ägde bevisligen en intellektuell skärpa och en auktoritet som gjorde det möjligt för honom att hävda sina intressen och genomdriva sin vilja.

Louis de Rouvroy föddes år 1675 och tilldelades den ålderdomligt klingande titeln vidame de Chartres. Ätten Saint-Simon var av färskt datum; Louis far var den förste innehavaren av hertigtiteln. Han var från början page och falkenerare hos Ludvig XIII, som fann honom så flink att sköta hästar och hantera det kungliga jakthornet att han inom loppet av tio år förlånade

honom denna extraordinära upphöjelse. Trots favoritskapet förblev pappa Claude något av en uppkomling, och en effekt av den sociala osäkerhet detta innebar kan kanske spåras i sonens maniska hävdande av även de mest futila företräden som kunde anses förknippade med hans ställning. Särskilt känt är hans envetna hävdande av hertigarnas rätt att behålla sin huvudbonad på även i kungens närvaro (*l'affaire des bonnets*), samtidigt som han drev kravet att även en så hög dignitär som hovrättens president skulle blotta sitt huvud när han tilltalade hertigarna. Saint-Simon var en gammal mans son och verkar själv aldrig ha varit riktigt ung i sinnet. Hans far var vid hans födelse inne på sitt sextiononde år, och sonen hade vid faderns död bara hunnit uppnå 18 års ålder. Ungefär samtidigt blev han, efter bara två års militärtjänst, överste med eget regemente. Vid fyllda 27 ansåg han sig stå i tur att befordras till general (*brigadier*). Detta var i hans egna ögon snarast en formalitet och något som tillkom en man av hans höga börd. Att så inte skedde visar kanske att inte alla beslutsfattare delade hans uppfattning. Vissa tecken tyder på att kungen helt enkelt inte ansåg honom värdig någon befordran, att alltså även en förtjänstaspekt kan ha spelat in i beslutet. Besvikelsen fick honom att begära avsked från militärlivet.

Det var en lycka för Saint-Simon att han ägde en hustru, Marie Gabrielle de Durfort, dotter till marskalcken de Lorges, som var honom överlägsen i klokhet, självbehärskning och diplomatisk talang. Kanske var det tack vare henne han fick det viktiga uppdraget att som extraordinär ambassadör genomföra en kunglig äktenskapsförhandling i Spanien. När Gabrielle dog, år 1743, tolv år före Louis, var han otröstlig. I det manuskript han just var i färd med att redigera ritade han, mitt i den löpande texten, en hel rad tårar med ett kors i mitten.

Den andre hertigen av Saint-Simon tillbringade många år på Versailles, med intermittenta utflykter till kungens »weekendställe», slottet Marly i Saint-Germain väster om Paris och det egna godset la Ferté-Vidame. Han har skänkt eftervärlden en unik redogörelse för livet på slottet. Hans originalitet bestod i att skildra det historiska skeendet i de små, intima porträtternas och anekdoternas form. Han ägde en djup känedom om den mänskliga naturen och en örnblick för mänskliga svagheter, vilket framgår av det sätt varpå han skildrar många av de inemot 10 000 individer som återfinns i hans persongalleri. Versailles instängda atmosfär av rivaliteter och intriger gav näring åt herti-

gens satiriska talang. Tack vare sin gynnade ställning vid hovet kunde han ägna sig åt att med ibland ganska vidlyftiga metoder insamla ett digert faktamaterial, allt under det att han aktivt verkade för att främja egna intressen. Saint-Simon hade trogna vänner bland betjänterna, som skvallrade om hemliga kärleksmöten; kirurgerna kunde rapportera om dödsfall och apotekarna om handel med gifter. Centralfiguren i verket är givetvis kungen, även om författarlaget självt upptar dubbelt så mycket plats. Beskrivningarna är så avslöjande att det skulle ha varit fullständigt otänkbart att ge dem offentlighet på Saint-Simons egen tid. En moralist som La Bruyère ter sig vid hans sida som mild och återhållsam.

Memoarerna är i första hand ett lysande spirituellt litterärt verk. De ger unika inblickar i livet vid Ludvig XIV:s hov men kan inte betraktas som en säker historisk källa. De äger stort underhållningsvärde – det är inte minst därför de blivit så lästa. Saint-Simon hade blick för det anekdotiskt verkningfulla. Hovmännen förde i många fall en parasiterande tillvaro, och deras insats för statsnyttan kan i eftervärldens ögon verka ringa eller obefintlig. Saint-Simon trivdes inte med sysslolösheten. Han utvecklade tidigt ett specialintresse för hovlivets hierarkier och de föreskrifter om rättigheter och företräden dessa gett upphov till, som gjorde honom till hovets främste expert på frågor om etikett, uppträdande, klädsel och rangordning. Han var till sin läggning mera *pédant* än *bonnête homme*, för att begagna en distinktion från tiden.

Saint-Simon var en mycket bildad man. I sin religiösa hållning inkarnerar han sin tids spänningar mellan jesuitisk och jansenistisk teologi, mellan fransk-nationell gallikanism och Rom-trogen ultramontanism. Han dras till den stränga, mystiskt färgade trappistorden men också till det uttalat intellektuella Port-Royal, »det franska 1600-talets katalysator» (s. 23). Medan jesuiterna i hans ögon ingått ett nesligt förbund med den världsliga makten, kunde han inte finna annat än att »allt det sundaste, renaste, mest lärda och konstruktiva, mest praktiska och likväl mest upphöjda, ja allt det ljusaste och klaraste som de senaste århundradena frambragt härstammar från Port-Royal» (brev till trappistabboten Isidore, citerat i F.-R. Bastide, *Saint-Simon par lui-même*, Seuil, Paris 1964, s. 93). Moralisk indignation förenas med ren oppositionslusta i hans kritik av jesuitiskt sinnade personer i kungens omgivning såsom dennes biktfather, Michel Le Tellier, eller kungens morganatiska hustru, »Maintenonskan», som

Saint-Simon ansåg fungerade som »stjärttorkerska» åt »bastarderna», dvs. kungens båda söner med Madame de Montespan, hertigen av Maine och greven av Toulouse (s. 472). Le Tellier och Maintenon får jämte krigsministern Louvois bära huvudskulden för de religiösa förföljelser som präglade Ludvig XIV:s sena regeringstid.

När det gäller hertigens politiska uppfattning så går det inte att kalla den renodlat konservativ. Stig Strömholm sammanfattar välfunnet de mångordiga utläggningar med vilka Saint-Simon brukade undfånga hertig Philippe som »reaktionära reformplaner» (s. 108). Han var starkt kritisk mot ministerstyret, men framför allt mot enväldet, och stod på aristokratins sida i sitt förordande av ett oligarkiskt styrelseskick. Hertigen kritiserade i förbigående sagt även det svenska enväldet, och Karl XI:s för tidiga död ville han gärna se som ett Guds straff. Han hyste i viss mån samma konstitutionella idéer som Montesquieu. Men med all sin framsynthet var han, som Strömholm skriver, oförmögen att se »att Ludvig XIV och hans ministrar inlett 'det moderna projektet' genom att åtminstone påbörja byggandet av ett meritokratiskt samhällsmaskineri» (s. 557). Han levde kvar i övertygelsen att den gamla svärdsadeln, med anor från Ludvig den helige och hans baroner, var lämpligast och mest kompetent när det gällde styrelsen av riket. Han kunde knappast ana att just adelns och kyrkans envisa fasthållande vid sina privilegier skulle bli den kanske viktigaste utlösande faktorn bakom revolutionsutbrottet 1789.

Saint-Simon omfattade Ludvig XIV med en starkt utvecklad hatkärlek. Han beundrade kungens ståtliga person och det behagfulla sätt varpå han utövade sitt ledarskap. Men hans ovilja mot människan bakom masken var både personlig och principiell. Som företrädare för en efter de misslyckade frondupproren tillbakaträngd och frustrerad högadel tog han avstånd från enväldshärsverkens maktfullkomlighet, samtidigt som han i kungens person såg en tämligen obegävad, känslökall och slösaktig egoist, som lät sig styras av sin ärelystnad och sina mätresser.

Vänskapen med kungens brorson, hertig Philippe d'Orléans, har sitt särskilda intresse eftersom Saint-Simon var starkt kritisk mot flera av dennes mest utmärkande personlighetsdrag, i synnerhet hans moraliska frigjordhet och cynism. En dragning till asketism parad med moraliskt pryderi var grundkomponenter i hans egen karaktär. Sin bannstråle riktade Saint-Simon även mot de kungliga »bastarderna», mot hovet i all-

mänhet och mot staden Paris, »den samlade europeiska vällustens kloak» (citerat i Bastide, s. 30). Men han var inte ensam om sin vrede. Den unge Voltaire lät Théâtre-Français framföra tragedin *Édipe*, där han implicit gisslade regentens incestuösa samlevnad med dottern. Gradvis gled makten över i händerna på Saint-Simons dödsfiende, sedermera kardinalen Dubois. 1723 dog först denne, sedan hertigen, och den nye makthavaren, kardinal Fleury, gav Saint-Simon en diskret vink om att han borde dra sig tillbaka, vilket också skedde. När han lämnade hovlivet för gott var han 48 år gammal. Han flyttade in till staden och blev som han själv sade »en borgare i Paris». Han hade då 32 år kvar att leva. Innan han påbörjade sitt egentliga livsverk, memoarerna, sysslade han i många år med historiskt, juridiskt och genealogiskt skriftställarskap.

Vad ville då Saint-Simon själv med sina memoarer? Eftersom han föraktade författare och inte eftersträvalde att få se sitt arbete tryckt kan han inte misstänkas för litterär fåfänga. Han hade knappast några skönlitterära ambitioner, och den hybridform mellan biografi och fiktion (*biographie romancée*) som i dag är en så uppskattad genre var inte uppfunnen. Frågan blir i viss mån obesvarad, men det handlade säkert i hög grad om en enkel pliktuppfyllelse, en önskan att vittna om allt det märkliga han fått se och uppleva. Själva uppslaget att skriva tycks han ha fått från sin ungdomsläsning av marskalk François de Bassompierres memoarer.

En annan viktig impuls blev läsningen av en dagbok från samma tid, *Journal de Dangeau*, skriven av hovmannen Philippe de Courcillon, marquis de Dangeau. Här blev indignationen en viktig sporre. Dessa anteckningar var »så fadda att man ville kråkas» (s. 159), och Saint-Simon började genast skriva ned sina kommentarer, som till sist kom att utgöra en femtedel av hela memoarverket, de s.k. *Additions au Journal de Dangeau*.

Saint-Simons memoarer representerar en övergångsform mellan den klassiska krönikan över »berömda män» och historiska händelser och den moderna dagboken. Hos honom blandas stort och smått och man konfronteras med en oreflektad och ibland nästan komiskt stegrad egocentrictet. Han lockas av det skandalösa och extravaganta. Men vi är ännu långt från exempelvis en Rousseaus intima utforskande av barn domen eller en Stendhals subtila »egotism».

För att gynna helheten och kontinuiteten har översättaren/presentatören Stig Strömholm avstått från många effektfulla men mera anekdotiskt anlagda avsnitt. De valda texterna, som är fördelade på åtta kapi-

tel, förmedlar bl.a. ett kärleksfullt porträtt av fadern, redogörelser för omständigheterna kring hans ingående av äktenskap och för livet vid hovet och i fält, minnesbilder av kung Ludvig XIV:s person och en skildring av parlamentssessionen den 26 augusti 1718. Det var vid detta sistnämnda tillfälle som »bastarderna» definitivt fräntogs arvsrätten till kronan och hertig Philippe d'Orléans insattes som regent. Saint-Simon spelade personligen en viktig roll i denna märkliga statskupp. Om bröllopsdagen, den 8 april 1695, varit »den lyckligaste dagen i [hans] liv» (s. 123), så var detta den händelse som gjorde hans »glädje fullkomlig» (s. 493).

Stig Strömholm börjar sin intresseväckande inledning med att återberätta en signifikativ händelse i den unge hertigens liv. Den 21-åriga kavalleriöversten Saint-Simon uppsöker sin högt beundrade andlige rådgivare, den berömda abbé de Rancé, föreståndare för Paris trappistkloster. Han känner honom från flera tidigare besök i sällskap med sin fader, men nu har han som vuxen man tagit med sig en påstådd officerskamrat, som är ingen annan än kungens hovmålare Hyacinthe Rigaud. Denne är instruerad att förhålla sig tyst och anonym och har som hemlig uppgift att efter sammanträffandet skapa ett porträtt av abboten ur minnet. Denna lite kuppertade episod – vilken Saint-Simon senare ber sin själasörjare förlåta – föregriper hertigens okonventionella arbetsmetoder som faktsamlare.

Efter detta välfunna *exordium* ger Stig Strömholm prov på sin eminenta förmåga att syntetisera epoker och ideologier genom att teckna en medryckande bild av samtiden, 1600-talet, musketörernas tid men också Descartes, Pascals och Racines. Det var i detta Frankrike som det moderna Europa föddes; desto mera gåtfull ter sig för Strömholm det efterföljande seklets våldsamma final. Som nyckelord för att förklara Frankrikes gynnsamma utveckling under 1600-talet föreslår han ordning och framsteg. Stråvan efter ordning i praktiskt och administrativt hänseende fanns förvisso och var väl på många sätt av godo, men den politiska och religiösa likriktningen hade ett högt pris. Varje ansats till oliktankande kvävdes i sin linda, till stort förfång för Frankrikes både andliga och materiel la utveckling. Vad gäller framstegstanken så föddes den ju, som Strömholm själv påpekar, inte förrän mot seklets slut, och den karakteriserar väl egentligen i betydligt högre grad det följande århundradet.

Den strömholmska ironin firar förstas en del triumer, men den riktas sällan mot hertigen själv. Snarare

är det vår egen tid som hamnar i skottgluggen: »Vår hertig uppfyller inte ett enda av nutidens anspråk på en äkta kulturskapare. Det är inte nog med att han är en uppriktigt troende och otövande katolik, en trogen äkta man, en lärd historiker och rättshistoriker, exemplariskt integer i ämbetsgöromål, skrupulöst hederlig i affärer, lojal om ock kritisk undersåte till kungen av Frankrike. Han är strängt korrekt i tankar, ord, klädedräkt och gärningar. Han är rationell, kunnig och pålitlig i vänskap och affärer, djupt ärlig och med en mycket stark känsla för anständighet, mätta och rättvisa. Med sin tids mått är han human» (s. 41).

Strömholm gör en liten gardering beträffande graden av »humanitet» hos Saint-Simon, och säkert är det så att vi i dag hunnit höja de kraven på denna egenskap åtskilligt (utan att fördens skull bli mer »humana»). Det är sant att man finner mycket få uttryck för medkänsla med folkets nöd och lidanden i tidens litterära dokument. Även en Madame de Sévigné, med all sin varma känsla för familjen och den egna samhällsklassen, kunde på ett i våra öron chockerande brutalt sätt mana till bestraffning av uppstudsiga bönder. Saint-Simon framstår, som redan Henrik Schück påpekat, som ett av de stora undantagen. I ett anonymt brev till Ludvig XIV våren 1712 tycks hertigen rentav ha varit beredd att riskera sin egen trygghet för att i enträgna ordalag mana kungen att upphöra med de ruinerande krigen och byggnadsföretagen och i stället skänka folket fred och bröd. Detta brev är, som Strömholm skriver, »det ståtligaste vittnesbördet om vad man med en modern term skulle kalla Saint-Simons sociala medvetande och ansvarskänsla» och »innehåller en förkrossande beskrivning av Frankrikes tillstånd mot slutet av den långa krigsperiod som ett år senare avslutades genom freden i Utrecht» (s. 47).

Saint-Simons översättare ägnar mycket möda åt att för läsaren motivera sitt företag. Kanske har han velat minimera den lite ytliga »jubileumsaspekt» som annars lätt kommer i åtanke ett år som detta, då hertigen varit död i jämnt 250 år. »Varför Saint-Simon här och nu?» frågar han sig. Ett viktigt argument är givetvis verkets klassikerstatus. En sedan århundraden traderad positiv värdering, grundad på reservationslösa hyllningar från flera av den franska litteraturens allra största namn, är ett fullgott skäl; det förläna en auktoritet som knappast kan ifrågasättas.

Verkets monumentalitet i förening med dess djupa inre koherens reser frågan om det alls är försvarbart att

ge ut det i urval, ens när det »bara» handlar om översättning till ett främmande språk. Av respekt för »de knappa nyttigheterna tid och kraft» hos sina presumtiva läsare finner Strömholm att så ändå måste vara fallet, så mycket mera som det ju faktiskt går att peka på förekomsten av åtskilliga »transportsträckor» med i synnerhet genealogiskt eller anekdotiskt innehåll.

Även personliga motiv anges. Som ofta sker har översättaren, efter mångårigt umgänge med den gamle hertigen, fattat sympati för författaren och upplever honom som en god vän: »Jag vill inledningsvis erkänna att jag under de år som mitt arbete med Saint-Simon har pågått har kommit att tycka mycket om den hetlevrade lille herrn» (s. 59). De har också gemensamma bekanta. På gamla dagar kom Saint-Simon att »umgås på vänskaplig fot med Montesquieu, som han tydligen satte värde på» (s. 158). Det är alltså föga förvånande, när det nu dessutom är en jurist som fört pennan, att hela den långa inledningen formar sig till ett slags *plaidoyer* för denne kompromisslöse skildrare av vad E. N. Tigerstedt kallat »skuggsidorna bakom den praktfulla fasaden».

Verkets långa hemlighållande var föreskrivet av författaren men blev inte hundraprocentigt; Voltaire uppges ha utnyttjat material därifrån för *Le Siècle de Louis XIV*, som utkom 1751, och Madame du Deffand berättar i brev till Horace Walpole 1770 om högläsning av valda delar i hennes salong. Den romantiska periodens författare var dock de första som mera allmänt fick möjlighet att konfronteras med detta märkliga litterära och historiska dokument. Under julirevolutionens år lästes det lika ivrigt som Walter Scotts romaner, och man upprördes över den absoluta monarkins excesser.

Både det sena offentlighöret och verkets karaktär av »inre monolog» har bidragit till att förläna det en nimbus av modernitet. Härtill kommer dess både innehållsliga och språkliga egenart. De otaliga personporträtten tecknas snabbt och övertygande och olika händelser vid hovet återges med en passionerad kraft och livlighet som ibland t.o.m. får syntaxen att snubbla – Strömholm talar om Saint-Simons tempo furioso. Till synes oändliga utredningar rörande genealogi och etikett bildar motvikt. Konkretionen, mångordigheten och detaljkärleken står i bjärt kontrast till de klassiska moralisternas distans och koncentration. Till dem som tagit starka intryck av Saint-Simons psykologiska skär-

pa och språkliga originalitet hör Stendhal, Balzac och Marcel Proust.

Den romantiska epoken kopplade gärna Saint-Simons namn till Shakespeares. För Stendhal, som ställde Shakespeare framför landsmannen Racine, var läsningen av Shakespeare och Saint-Simon de enda bestående nöjen livet hade att bjuda. Sainte-Beuve kallade honom »un Tacite à la Shakespeare», vilket väl får tolkas som en mästerskapstitel inom såväl historiker- som dramatikerfacket. Yves Coirault har i sin tur väckt frågan om inte Saint-Simon, med sin brist på respekt för *les belles-lettres*, egentligen var en »un Tacite inculte», »en okultiverad Tacitus».

Litteraturen om Saint-Simon är ytterst omfattande, och Stig Strömholm inskränker sig till att nämna några klassiska studier. Ett arbete som han säger sig inte ha haft tillgång till men som en gång tjänade som introduktion till detta författarskap för undertecknad är den lilla, ovan citerade studien *Saint-Simon par lui-même* av den franske författaren och diplomaten François-Régis Bastide. Dennes egen talang för satir kom väl till sin rätt i boken om Saint-Simon, och hans bild av hertigen blev delvis en annan än Strömholms, även om också han satte hertigen mycket högt. Den för många än i dag okände Saint-Simon var för Bastide rentav Frankrikes störste författare. Men den lite skandalbetonade aura som länge kringsvåvat hertigens gestalt inspirerade hans vassa penna, som gärna hemföll åt provokativa, för att inte säga infama formuleringar. »I Saint-Simons liv, så fullständigt fritt från kärlek», skriver han, »intar hatet den ömma känslans plats, det är där hans hjärta når sin fulla blomning» (s. 52).

Minnet av *le grand siècle* inbjuder också till andra, mer sentimentala tolkningar. Genom våra 1800-talsromantiskt färgade läsglasögon förnimmar vi lätt ett slags magiskt skimmer kring kung Ludvigs nedgående sol. Den åtminstone periodvis fromme symbolisten Paul Verlaine har ägnat epoken en sonett, där poeten tycker sig förnimma denna längesedan svunna tids långsamma rytm, lyssna till värtaliga predikanter och möta legendariska gestalter som den kungliga mätressen Madame de Maintenon, hon som »beskyddade änkor och faderlösa» och »vars linnedok kastade en mild och fridfull skugga över det hänförda Frankrike» (*Sagesse d'un Louis Racine, je t'envie!*, *Œuvres poétiques complètes*, Gallimard, Pléiade, Paris 1962, s. 249). Även samtida vittnesbörd som Talleyrands berömda ord om den ojämförliga lyckan att ha fått uppleva *l'Ancien régime* kan ge stöd åt en sådan form av nostalgi. Verkligheten tedde

sig dock för det stora flertalet helt annorlunda, och för förföriska stämninglägen och falska historieuppfattningar i allmänhet är Saint-Simons memoarer ett utmärkt korrektiv.

Sven Björkman

Christopher Tärnströms journal. En resa mellan Europa och Sydostasien år 1746. Kommenterad och bearbetad av Kristina Söderpalm, IK Foundation & Company, London-Whitby 2005, (263 s. Ill.)

Vi närmar oss raskt 300-årsjubileet för Linnés födelse, något som börjar märkas även i bokutgivningen. Ett av de senaste och mest ambitiösa tillskotten är utan tvivel den av IK Foundation & Company påbörjade skriftserien *Mundus Linnaei*, i vilken Christopher Tärnströms resedagbok utgör första byggstenen.

Tärnström var den förste av Linnés lärjungar som år 1746 fick följa med det år 1731 grundade Ostindiska kompaniets fartyg till Kina som naturforskande skeppspräst. Linné hade höga tankar om honom och hoppades mycket av resan, inte minst hägrade utsikten att från Kina få hem något exemplar av tebusken, en förhoppning som varken Tärnström eller hans närmaste efterföljare skulle komma att infria. Till slut, efter decennielånga försök, lyckades det dock sjökaptenen Carl Gustav Ekeberg att hemföra några levande plantor till Linnés oförställda glädje. Tärnström, som seglade med skeppet Calmar, kom över huvud taget aldrig så långt som till Kina utan avled trettiofem år gammal på ögruppen Pulo Condor i nuvarande Vietnam. Om denna gudsförgätta plats skaldade senare den på fartyget Finland medföljande Jacob Wallenberg: »Hunger, törst och sjukdom vike/ Ur dit lilla Finska Rike!/ Men för alting, kära mor,/ För oss ej til Pul-candor.»

Den otursförföljde Tärnströms vetenskapliga resultat blev naturligt nog ringa i jämförelse med vad senare linneaner som Osbeck och Thorén fick gjort; en naturaliesändning från Cadiz var allt lärofadern Linné någonsin fick från honom. Tärnström framstår för övrigt i dagboken som ofta hjälplös. Han är sjösjuk, missnöjd med lönen och sina sysslor som skeppspredikant och allmänt rädd för de faror färden för med sig. Hans försök att stoppa det myckna bruket av svordomar bland sjömännen slog inte bättre ut än att han